

Kun puhutaan raittiudesta ja alkoholin käytöstä, törmätään aina arvoihin. Molempia perustellaan paitsi tiedoilla myös arvoilla. Keskustelu lukkiutuu kuitenkin yleensä hedelmättömäksi väittelyksi, kun arvonäkökohdat nousevat esille. Tämän vuoksi on syytä pohtia asiaa tarkemmin.

Mitä arvot ovat?

Arvoteoriat voidaan luokitella monella tavalla. Tavalisin tapa on luokitella ne ontologisiin perustein eli sen mukaan, millaisia ja mitä arvot pohjimmiltaan ovat. Yleisin jako tällä perusteella on jako objektiivisiin ja subjektiivisiin arvoteorioihin.

Objektiiviset arvoteoriat määrittelevät arvon johonkin asiaan tai esineeseen sisältyväksi mahdollisuudeksi, joka on inhimillisestä tajunnasta riippumaton. Subjektiiviset arvoteoriat puolestaan korostavat arvojen tajunnallista luonnetta. Arvo on tahdon kvaliteetti (Ahlman 1967). Arvokasta on vain se, mitä ihminen arvostaa.

Toinen yleinen luokitteluperuste on tietoteoreettinen. Tällöin arvioidaan, mikä on arvojen suhde tietoon. Arvoteoriat jaetaan tällä perusteella kognitiivisiin ja nonkognitiivisiin teorioihin.

Nonkognitiiviset arvoteoriat korostavat, että arvolauseet eivät ole tosia tai epätosia. Ne ilmaisevat vain lausujan tunteita, käskyjä tai suositusta. Arvot eivät tämän käsityksen mukaan voi olla tieteellisen tiedon kohteena. Kognitiiviset teoriat puolestaan korostavat arvojen tiedollista luonnetta, ja siten arvot voivat olla myös tieteen alueeseen kuuluvia.

Subjektiivisten arvoteorioiden pohjalta on vaikea selittää intersubjektiivisten, kollektiivisten, arvojen mahdollisuutta. Kaikki voivat huoletta olla eri mieltä, eikä yhteisymmärrystä edes tarvitse yrittää etsiä. Tämän vuoksi keskustelu lukkiutuu väittelyksi.

Sama ongelma on nonkognitiivisten arvoteorioiden suhteen. On vaikea perustella jotakin perustelulla, joka ei ole tosi eikä epätosi. Keskustelu on tuolloin pelkkää sanahelinää.

Objektiiviset arvoteoriat eivät myöskään ole kovin hedelmällinen lähtökohta keskustelulle. Ehdottomista totuuksista on hyvin vaikea keskustella rakentavasti.

Ilkka Niiniluodon (1984) kehittämä arvoteoria, jota hän kutsuu arvokonstruktivismiksi, tarjoaa mahdollisuuden välttää hedelmätön vastakkainasettelu. Jatkossa tulenkin soveltamaan tätä teoriaa.

Arvokonstruktivismi on synteesi edellä esitettyistä teorioista. Se yhtyy arvosubjektivismiin siinä, että mikään objekti ei ole luonnostaan arvokas. Arvokkuus on jotain, mikä syntyy ihmisen arvoja luovan toiminnan kautta. Toisaalta arvokonstruktivismi yhtyy arvo-objektivismiin siinä, että objektien arvokkuus riippuu niiden omista ominaisuuksista. Kognitiivisten ja nonkognitiivisten arvoteorioiden välisen ristiriidan arvokonstruktivismi on ratkaissut korostamalla, että vaikka arvoja ei voida loogisesti johtaa tiedosta eikä tietoa arvoista, niiden välillä voi olla vuorovaikutusta molempiin suuntiin.

Arvo on siis ensisijaisesti tajunnallinen abstrakti käsite, valinnan laatu. Arvo realisoituu liittyessään johonkin objektiin, arvon kantajaan, tai välineeseen, kuten Erik Ahlman asian ilmaisee. Tavallisesti kun puhutaan arvoista, puhutaan arvon kantajasta, johon arvo on liittynyt tai liitetty. Tällöin puhutaan esim. taloudellisista ja uskonnollisista arvoista.

Erik Ahlmanin mukaan ihminen elää kahdessa maailmassa: arvojen ja välineiden maailmoissa. Välineiden maailma muodostuu fyysisestä ja sosiaalisesta ympäristöstä. Arvojen maailma puolestaan on abstraktinen tahdon ja tunteen, hyvän ja pahan, rakkauden ja vihan maailma (Ahlman 1967).

Arviointipohjana, jota vasten asioita arvioidaan ja arvotetaan, jokainen käyttää omaa ihanteellista maailmankuvaansa. Kaikki, mikä on sen kanssa sopusoinnussa, on arvokasta. Muu on arvotonta.

Yhteiskunnan murrostilanteissa korostuvat arvojen maailma, ihanteet. Maailmankatsomukselliset ja aatteelliset kansanliikkeet voimistuvat. Yhteiskunnan tasaisen kehityksen vaiheessa korostuu puolestaan välineiden maailma. Arvot painuvat taustalle, ja välineitä, joihin arvot ovat liittyneet, pidetään arvoina sinänsä. Vähitellen nämä itseisarvoiksi muuttuneet välineet kääntyvät vastakohdiksi. Hyvä esimerkiksi tästä arvojen ja välineiden ristiriitaisuudesta on tämä nykyinen aikamme. Arvot ovat hävinneet ja tilalle on tullut tarkoituksenmukaisuus. Tekninen ja taloudellinen kehitys jyrää kaiken muun alle.

Raittiusliikkeen nousu ja tuho arvojen valossa

Raittiusasia nousi yleiseen tietoisuuteen viime vuosikymmenen lopulla. Tuolloin tapahtui voimakas yhteiskunnallinen murros: sääty-yhteiskunta hajosi, teollistuminen alkoi, samoin kaupungistuminen, kansallisuustunne voimistui jne. Toisin sanoen koko aikaisempi maailmankuva joutui murrokseen.

Raittiusliike toimi tuolloin kulttuurin muutosliikkeenä. Se jäseni alkoholin käytön ulottuvuudet suhteessa vallitsevaan elämäntilanteeseen. Raittiusaate alkoi ihmisten mielissä kasvaa kollektiiviseksi uskonnomaiseksi ideologiaksi (Sulkunen 1986). Se toimi välineenä uuden yhteiskunnallisen todellisuuden hahmottamisessa. Vähitellen se suodattui kaikkeen yhteiskunnalliseen toimintaan ja säilyi voimakkaana pohjavirtana kaikessa myös raittiusliikkeen hajotessa.

Alkoholi koettiin tuolloin haitalliseksi senhetkisille elämän hallinnan ongelmille, jotka olivat toimeentulon ongelmia. Kaikki alkoholin käyttö, joka haittasi työtä ja toimeentuloa, koettiin haitalliseksi. Samalla tavalla raittius jäsenyi uusien elämänarvojen positiiviseksi ilmaukseksi. Raittius elämäntapana oli tuolloin yhdensuuntaisten yksilöllisten ja kollektiivisten arvojen kanssa.

Raittiusliikkeen syntymisen taustalla vaikutti kaksi tekijää: toisaalta huoli yhteiskunnan toimintakyvystä ja ulkoisesta hyvinvoinnista ja toisaalta huoli ihmisten ja kansakunnan sisäisestä tilasta, tietoisuudesta, arvomaailmasta. Toimintalinjaksi vakiintui sosiaalisten uudistus-

ten ja kansansivistyksen tie.

Olosuhteiden parantuessa inhimillisen tietoisuuden osuus jäi taka-alalle. Kehitys lähti kulkemaan yhä voimakkaammin sosiaalisten uudistusten tietä. Uskottiin, että jos ulkoiset olosuhteet ovat riittävän hyvät, ihmisillä ei ole tarvetta juoda. Raittius- ja alkoholiolojen kehitys on tuosta lähtien ollut tämän saman kulttuurisesti jäsentyneen ajattelumallin täsmentymistä (Maksimainen 1986).

Olosuhteiden muuttuessa putosi pohja pois ehdottomalta raittiudelta entisessä mielessä. Ihmisillä oli varaa juoda. Yhteys kollektiiviin arvoihin heikkeni, mutta raittius säilyi arvostettuna elämäntapana itseisarvonsa vuoksi. Raittius elämäntapana supistui pienen vähemmistön omituiseksi tavaksi.

Vastaavasti taas alkoholin käyttö alkoi vastata entistä enemmän ihmisten tarpeisiin. Perinteiset sosiaaliset järjestelmät olivat kaupungistumisen myötä häviämässä ja elämä muuttui lokeroituneeksi ja neutraaliksi. Tarvittiin keinotekoinen sosiaalisten välitysten verkosto, jollaisen tarjosivat alkoholin käytön ympärille rakennetut sosiaaliset merkitykset. Toisaalta alkoholi palveli hyvin myös elämän tunnepitoisuuden säätelijänä. Sillä poistettiin ahdistukset ja jännitykset järkevistä ja tehokkaasta kaupunkiyhteiskunnasta.

Yhteiskunnan muuttuminen yhä kulutuskeskeisemmäksi korosti ostamiseen ja myymiseen (kuten alkoholin käyttöön) perustuvaa elämäntapaa. Alkoholista tuli vähitellen eräänlainen sakraalinen väline, joka symbolisoi uuden ajan arvoja ja ihanteita.

Uudelleenarviointia

Elinolojen parantuessa myös elämän hallinnan ongelmat ovat muuttamassa muotoaan. Ulkoisten toimeentulo-ongelmien sijalle ovat nousemassa elämän etiekkyiden ongelmat (Roos 1982). Protestanttisen etiekan työmoraalilta on pohja pudonnut pois. Työtä perinteisessä mielessä ei riitä kaikille. Lisäksi jäljellä oleva työ on erikoistunut ja eriytynyt niin pitkälle, että sen mielekkyys ja tyydyttävyys ovat kärsineet.

Perinteiset arvostetut, voimaan ja aggressiivisuuteen perustuvat, käyttäytymismallit eivät enää toimi, vaan ne ovat viemässä kehitystä umpikujaan. Elämän hallinta vaatii nykyisin ennen kaikkea ristiriitojen sietokykyä, joustavuutta ihmissuhteissa, valintoja ja tarvittaessa myös kykyä luopua. Asioita pitäisi siis pystyä käsittelemään myös tunnetasolla. Arvot nousevat esille uudelleen.

Alkoholi elämän hallinnan välineenä on tämän vuoksi kääntymässä vastakohtakseen. Sen tiedetään heikentävän yksilön harkintakykyä. Se merkitsee sitä, että inhimillisen tietoisuuden korkein taso, valintakyky ja arvokapasiteetti, heikkenee ensimmäisenä (Bergström 1982).

Vastaavasti raittius elämäntapana, jolle on ominaista kemiallisesta tajunnan muutoksesta kieltäytyminen, on saavuttamassa uudelleen kaukupohjaa vallitsevan todellisuuden kanssa.

Kirjallisuus

Ahlman, Erik: Arvojen ja välineiden maailma. Porvoo 1967

Bergström, Matti: Aivot, alkoholi ja luovuus. Alkoholipolitiikka 47 (1982):6, 331—337

Maksimainen, Tero: Turmiolan Tommi ja alkoholipoliittinen konsensus. Alkoholipolitiikka 51 (1986):4, 241—243

Niiniluoto, Ilkka: Tiede, filosofia ja maailmankatsomus. Keuruu 1984

Roos, Jeja-Pekka: Elämisen laatu ja elämäntapa 1970-luvun Suomessa. Suomalainen vuosikirja 1982. Pieksämäki 1982

Sulkunen, Irma: Raittius kansalaisuskontona. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1986.

Tero Maksimainen

Suhde viinaan surkuhupaisa

Alkoholi on suomalaisen yhteiskunnan virallistettu huume ja alkoholihaitat osa sosiaalista todellisuutta. Viinan ympärillä käytävä keskustelu on kuitenkin surkuhupaisimpia kansallisia ominaispiirteitämme: Kun tänään kauhistellaan viinan aiheuttamia sosiaalisia haittoja, jo huomenna voidaan kiivaasti vastustaa viinan hinnankorotuksia yksilöllisen vapauden nimissä.

Kun asiantuntijat yrittävät rauhallisesti osoittaa, että rattijuopumus on autokantaan ja valvontaan suhteutettuna itse asiassa viime vuosina vähentynyt, ollaan heille suorastaan vihaisia. Kun sitten vielä nostetaan pöydälle kansallinen putkakäytäntömme, on lynkkaus jo lähellä.

Onkin sanottu, että itse asiassa suomalainen yhteiskunta tarvitsee juoponnsa ja rentunsa. He ovat ennen kaikkea sijaiskärsijöitä, joiden tehtävänä on osoittaa, miten hyviä me kunnan kansalaiset oikein olemmekaan. Viina on kovin kummallinen päihde: siitä humaltuu jo pelkässä keskustelussa.

Jos sitten suomalaisilta vaikuttajilta kysyy, miten alkoholihaittoja parhaiten voisi torjua, saa vastaukseksi kyllä paljon porua, mutta vain vähän villoja. Useimmat näkevät haittojen torjumisen pelkkänä tehtävänjakokysymyksenä Alkon ja sosiaali- ja terveysviranomaisten välillä. Jos asia on näin yksinkertainen, missä ihmeessä nämä viranomaiset oikein ovat viisasten kiveään piilotelleet?

Alko on jo vuosia tehnyt tiivistä yhteistyötä mm. sosiaali- ja terveysviranomaisten kanssa osallistumalla kaikkiin näkyvimpiin kampanjoihin sekä tuottamalla koulutus- ja opetusaineistoa ammatti-ihmisten tueksi. Ei ainaakaan Alkon taholta ole asetettu tehokeinojen käytölle esteitä.

Harva ehdotusten tekijä on tullut miettineeksi, millä alkoholijärjestelmämme näyttäisi ilman nykyisenlaistaan sosiaalista vastuuta. Siitä huolimatta nykyisessä alkoholijärjestelmässä saattaa olla sellaisia seikkoja, joita on syytäkin kritisoida. Mutta olisiko todella parempi vaihtoehto, jos meillä olisi tupakkatehtaita vastaavia viinayrityksiä, joiden luonnollisena ja ainoana tavoitteena olisi vain maksimoida voittojaan esim. yhä nuorempien